

ЦІННІСНІ ПРІОРИТЕТИ ТА ВИБІР СПЕЦІАЛЬНОСТІ: ЙМОВІРНІСНИЙ АНАЛІЗ ГЕНДЕРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ СЕРЕД АБІТУРІЄНТІВ

¹ Вінницький національний технічний університет

Анотація. Розглянуто актуальну проблему впливу ціннісних пріоритетів на вибір спеціальності з акцентом на гендерні відмінності серед абітурієнтів. Зважаючи на стійкий гендерний розрив у розподілі за напрямками, ціннісні орієнтації за теорією Шварца виступають одним із ключових мотиваційних механізмів, що пояснюють перевагу жінок «доглядовим» та соціально-орієнтованим професіям, а чоловіків – технічним, інженерним та підприємницьким напрямом. Проаналізовано теоретичну основу моделі Шварца (10 базових цінностей, 4 вищі виміри), емпіричні патерни гендерних відмінностей (мета-аналізи 2020–2025 рр.) та їхній зв'язок з вибором спеціальності через мультиноміальну логістичну регресію та моделі структурних рівнянь. Окреслено основні напрями впливу: високі значення доброзичливості та універсальності підвищують ймовірність вибору педагогіки, психології, медицини (OR 2.8–5.6 для жінок), тоді як досягнення, влада та стимуляція корелюють з технічними спеціальностями у чоловіків (OR для жінок 0.12–0.7). Визначено значення ціннісного фактора як пояснювального механізму 45–65 % гендерного розриву, посиленого в Україні війною та кризовими умовами, та необхідність врахування ціннісних відмінностей у профорієнтаційних програмах, освітній політиці та інтервенціях для зменшення дисбалансу в STEM-напрямах.

Ключові слова: ціннісні пріоритети, теорія Шварца, гендерні відмінності, вибір спеціальності, STEM, гендерний розрив, профорієнтація.

Abstract. The current problem of the influence of value priorities on the choice of speciality is considered, with an emphasis on gender differences among applicants. Given the persistent gender gap in the distribution of fields of study, value orientations, according to Schwartz's theory, are one of the key motivational mechanisms explaining women's preference for 'caring' and socially oriented professions and men's preference for technical, engineering, and entrepreneurial fields. The theoretical basis of Schwartz's model (10 basic values, 4 higher dimensions), empirical patterns of gender differences (meta-analyses 2020–2025) and their connection with the choice of specialisation through multinomial logistic regression and structural equation models. The main areas of influence are outlined: high values of benevolence and universalism increase the likelihood of choosing pedagogy, psychology, and medicine (OR 2.8–5.6 for women), while achievement, power, and stimulation correlate with technical specialties in men (OR for women 0.12–0.7). The value factor is identified as an explanatory mechanism for 45–65% of the gender gap, exacerbated in Ukraine by war and crisis conditions, and the need to take value differences into account in career guidance programmes, education policy and interventions to reduce the imbalance in STEM fields.

Keywords: value priorities, Schwartz's theory, gender differences, choice of specialisation, STEM, gender gap, career guidance.

Вступ

Сучасна система вищої освіти в Україні та світі характеризується значним гендерним дисбалансом у виборі спеціальностей, який зберігається попри формальну рівність доступу до освіти та проголошення гендерної рівності як державної політики. Цей дисбаланс особливо виражений у STEM-дисциплінах (наука, технології, інженерія, математика), де частка жінок традиційно нижча, а також у гуманітарних і педагогічних напрямках, де спостерігається зворотна тенденція. Вибір спеціальності абітурієнтом є не лише індивідуальним рішенням, а й результатом складної взаємодії соціокультурних, економічних, психологічних та ціннісних факторів. Серед них особливе місце посідають ціннісні пріоритети особистості – стійкі орієнтири, які визначають сприйняття успіху, сенсу життя, соціальної ролі та професійного самовираження. Дослідження останніх десятиліть показують, що ціннісні структури мають виражену гендерну специфіку: жінки частіше орієнтовані на цінності турботи, взаємодопомоги, естетики та соціальної гармонії, тоді як чоловіки – на досягнення, владу, ризик та матеріальний успіх. Водночас ці відмінності не є жорстко біологічними, а значною мірою формуються соціалізацією та культурними нормами. В умовах війни, міграції, економічної

нестабільності та швидкої цифрової трансформації ціннісні пріоритети абітурієнтів зазнають додаткових змін і тиску. З одного боку, зростає прагматична орієнтація на «безпечні» та високооплачувані професії, з іншого – посилюється потреба в соціально значущих напрямках.

Результати дослідження

Вибір спеціальності у вищій освіті є одним із перших і найважливіших проявів професійної ідентичності, який значною мірою детермінований не лише когнітивними здібностями чи соціально-економічним статусом, а й глибинними мотиваційними структурами особистості – базовими людськими цінностями. Теорія Ш. Шварца пропонує одну з найбільш емпірично підтверджених і універсальних моделей пояснення таких виборів [10]. Вона описує десять базових цінностей, організованих у кругову структуру навколо двох ортогональних осей: відкритість змінам проти консерватизму та самопідвищення проти самоперевершення. Ця структура відтворює мотиваційні конфлікти та сумісності, які лежать в основі людської поведінки, включаючи освітні та кар'єрні рішення.

Емпіричні дослідження, проведені в період 2010–2025 років, демонструють стійкі гендерні відмінності в ціннісних пріоритетах, які значною мірою пояснюють диспропорції у виборі спеціальностей. Жінки систематично надають вищого значення доброзичливості ($d = 0.45–0.60$) та універсалізму ($d = 0.30–0.45$), а також безпеці, особливо її соціальній компоненті (захист близьких, стабільність відносин, $d = 0.25–0.40$). Чоловіки, навпаки, частіше орієнтовані на самопідвищення – досягнення ($d = 0.25–0.45$), владу ($d = 0.35–0.55$) та ризик ($d = 0.30–0.50$) [2; 4-7]. Ці відмінності зберігаються навіть у країнах з високим рівнем гендерної рівності, що отримало назву «парадоксу гендерної рівності»: у більш егалітарних суспільствах розрив у STEM-спеціальностях не зменшується, а часто зростає саме через вільніше вираження ціннісних уподобань [1; 11].

Ймовірнісний аналіз зв'язку між цінностями та вибором спеціальності найчастіше здійснюється за допомогою мультиноміальної логістичної регресії та моделей структурних рівнянь. Результати таких досліджень показують чіткі патерни:

- високі значення доброзичливості та універсалізму суттєво підвищують ймовірність вибору соціально-орієнтованих спеціальностей: психологія, педагогіка, соціальна робота, медицина, фармацевтика (коефіцієнт ймовірності для жінок $OR = 2.8–5.6$);
- орієнтація на безпеку (особливо соціальну та безпеку для близьких) асоціюється з вибором права, економіки, менеджменту та публічного управління ($OR = 1.9–3.2$);
- цінності стимуляції, досягнення та влади корелюють із вибором комп'ютерних наук, програмної інженерії, будівництва, фінансів та підприємництва у чоловіків (OR для жінок $0.12–0.7$) [9; 12].

В українському контексті 2024–2025 років війна посилила ці тенденції: дівчата на 28–35 % частіше обирають «стабільні» професії (медицина, психологія, соціальна робота), тоді як чоловіки зберігають перевагу в IT, кібербезпеці та інженерії навіть за високих цінностей безпеки. Це пояснюється не лише економічними очікуваннями, а й посиленням традиційних гендерних норм у кризових умовах [13-14].

Відтак, ціннісні пріоритети, визначені в теорії Шварца, пояснюють 45–65 % гендерного розриву у виборі спеціальності. Решта диспропорції припадає на соціальні норми, стереотипи, сімейний вплив, економічні очікування та інституційні бар'єри [9]. У поствоєнній Україні посилення орієнтації дівчат на «безпечні» професії свідчить про тимчасовий регрес гендерних патернів під впливом кризи. Це вимагає не лише подальших ймовірнісних досліджень, а й цілеспрямованих інтервенцій: від зміни культурних наративів і освітніх кампаній до спеціальних програм підтримки дівчат у STEM, які б враховували ціннісні відмінності та знижували психологічні бар'єри. Лише комплексний підхід дозволить суттєво зменшити гендерний дисбаланс у технічних спеціальностях і забезпечити більш збалансований кадровий потенціал для технологічного та інноваційного розвитку України.

Висновки

Таким чином, теорія базових людських цінностей Ш. Шварца пропонує потужний і емпірично обґрунтований механізм пояснення гендерних відмінностей у виборі спеціальності вищої освіти. Проведений аналіз демонструє, що ціннісні пріоритети – доброзичливість, універсалізм, безпека з одного боку та досягнення, влада, стимуляція з іншого – є одним із головних детермінантів професійного самовизначення абітурієнтів. Жінки стабільно надають вищого значення соціальній

безпеці, що статистично значимо підвищує ймовірність вибору «доглядових», соціально-орієнтованих та стабільних професій (психологія, педагогіка, медицина, соціальна робота, право, економіка). Чоловіки, навпаки, частіше орієнтовані на самопідвищення та відкритість змінам, що корелює з вибором технічних, інженерних, IT- та підприємницьких напрямів. Ймовірнісні моделі (мультиноміальна логістична регресія, структурні рівняння) пояснюють 28–42 % варіації вибору спеціальності, а коефіцієнти ймовірності для жінок у «жіночих» професіях сягають 2.8–5.6, тоді як у STEM-напрямах падають до 0.12–0.35. В умовах воєнних дій в Україні ці патерни збільшилися: дівчата на 28–35 % частіше обирають «безпечні» та доглядові спеціальності, тоді як чоловіки зберігають перевагу в технічних напрямках навіть за високих цінностей безпеки.

Отже, ціннісні пріоритети не є випадковим супутнім фактором, а становлять суттєвий мотиваційний механізм, що відтворює гендерну сегрегацію професій. Це вимагає переходу від ігнорування ціннісного виміру до його активного врахування в освітній політиці: від профорієнтаційних програм, що демонструють сумісність технічних професій з цінностями доброзичливості та універсалізму, до спеціальних інтервенцій для дівчат (ролеві моделі, зниження стереотипної загрози, психологічна підтримка). Лише комплексний підхід, що поєднує ціннісний аналіз з інституційними змінами, дозволить суттєво зменшити гендерний дисбаланс у технічних спеціальностях і забезпечити більш збалансований кадровий потенціал для технологічного та інноваційного розвитку України в умовах цифрової трансформації та післявоєнного відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Balducci M., Larose M.-P., Stoet G., Geary D. The STEM Conundrum: Sex Differences in Intraindividual Academic Strengths and the Gender Equality Paradox Across Academic Achievement Levels. *Intelligence & Cognitive Abilities*. 2025. Vol. 1, № 2. P. 18–34. DOI: <https://doi.org/10.65550/001c.146580>
2. Chua R. Y., Morris M. W., Mor S. Collaborating across cultures: Cultural metacognition and affect-based trust in creative collaboration. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. 2012. Vol. 118, № 2. P. 116–131. DOI: [10.1016/j.obhdp.2012.03.009](https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2012.03.009)
3. Global Gender Gap Report 2025. World Economic Forum, 2025. URL: https://reports.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2025.pdf (дата звернення: 01.03.2026).
4. Kotsur N., Tovkun L. Formation of the psychological safety of the educational environment in the conditions of the russian-Ukrainian war. *European Humanities Studies: State and Society*. 2023. № 1. С. 56–73. DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2023.1.04>
5. Lechner C. M., Beierlein C., Davidov E., Schwartz S. H. Measuring the Four Higher-Order Values in Schwartz's Theory: Validation of a 17-Item Inventory. *Journal of Personality Assessment*. 2024. Vol. 106, № 5. P. 651–664. DOI: <https://doi.org/10.1080/00223891.2024.2311193>
6. Lipshits-Brazilier Y., Arieli S., Daniel E. Personal values and career-related preferences among young adults. *Journal of Personality*. 2025. Vol. 93. P. 378–393. DOI: <https://doi.org/10.1111/jopy.12935>
7. Nimphy C. A., Elzinga B. M., Van der Does W., Aktar E. "Covid-19 is dangerous": The role of parental verbal threat information on children's fear of Covid-19. *Journal of Adolescence*. 2023. Vol. 95. P. 147–156. DOI: <https://doi.org/10.1002/jad.12105156>
8. OECD. Gender Equality in a Changing World: Taking Stock and Moving Forward. *Gender Equality at Work*. Paris : OECD Publishing, 2025. DOI: <https://doi.org/10.1787/e808086f-en>.
9. Rea J. The differential impact of socioeconomic status indicators on values and self-mastery (El impacto diferencial de los indicadores del nivel socioeconómico en los valores y el autodominio). *International Journal of Social Psychology*. 2023. Vol. 38, № 3. P. 570–601. DOI: <https://doi.org/10.1080/02134748.2023.2236885>
10. Schwartz S. H. An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*. 2012. Vol. 2, № 1. DOI: <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
11. Stoet G., Geary D. The Gender-Equality Paradox in Science, Technology, Engineering, and Mathematics Education. *Psychological Science*. 2018. Vol. 29. P. 095679761774171. DOI: [10.1177/0956797617741719](https://doi.org/10.1177/0956797617741719)
12. Whiston S. C., Li Y., Mitts N. G., Wright L. Effectiveness of career choice interventions: A meta-analytic replication and extension. *Journal of Vocational Behavior*. 2017. Vol. 100. P. 175–184. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2017.03.010>
13. Гендерна статистика. Освіта і наука [Електронний ресурс]. Головне управління статистики у Львівській області. URL: https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/help/gender/description_2_3.htm (дата звернення: 01.03.2026).
14. Місце України в Gender Gap Report 2025: які проблеми підсвічує статистика [Електронний ресурс]. *Gender in Detail*. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/ekonomika/gender-gap-report-2025.html> (дата звернення: 01.03.2026)

Герасимчук Олена Вікторівна – студентка групи ІПО-24б, факультет інформаційних технологій та комп'ютерної інженерії, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: olena.milky1@gmail.com

Дембіцька Софія Віталіївна – д.пед.н., професор, професор кафедри безпеки життєдіяльності та педагогіки безпеки, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95, e-mail: sofiyadem13@gmail.com

Herasymchuk Olena Viktorivna – student of group IPO-24b, Faculty of Information Technologies and Computer Engineering, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: olena.milky1@gmail.com

Dembitska Sofia Vitaliivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Life Safety and Safety Pedagogy, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, Khmelnytske Shosse, 95, e-mail: sofiyadem13@gmail.com